

РОЗДІЛ 6. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

РОЛЬ ДИТЯЧОЇ КНИГИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

THE ROLE OF CHILDREN'S BOOKS IN THE DEVELOPMENT OF A PRESCHOOLER'S PERSONALITY

У статті розкрито значення читання для когнітивного, мовного, соціального та емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Увагу акцентовано на тому, що читання стимулює когнітивні функції мозку, зокрема уяву, критичне мислення та здатність вирішувати проблеми. Знайомство з книгами в ранньому віці сприяє збагаченню словникового запасу та розвитку розуміння мови. Читання розширює кругозір дитини, відкриваючи для неї безмежний світ знань, від наукових відкриттів до літературних творів, від історії далеких країн до сучасних технологій. Знайомство з різноманітними темами, культурами та ідеями сприяє її інтелектуальному та духовному зростанню. Це активізує розвиток інтелекту та пізнавальної активності дитини. Досліджено значення спільного читання для формування ранніх навичок грамотності у дітей дошкільного віку. Акцентовано увагу на важливості створення позитивної та мотивуючої атмосфери під час читання, що сприяє зацікавленості дітей та їх активній участі у цьому процесі. Спільне читання є не лише ефективним методом навчання, але й важливим фактором емоційного розвитку дитини. Спільне читання в дошкільному віці стимулює активне засвоєння мовних навичок, включаючи аудіювання, говоріння, а також підготовку до письма та власне читання. Діти, які з дитинства мають справу з книгами, краще розуміють граматичні структури, мають більший словниковий запас та впевненіше володіють мовою. Читання дитячої книги є важливим інструментом для досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року, зокрема Цілі 4 «Якісна освіта». Це забезпечує дитині якісну підготовку у закладі дошкільної освіти, створює рівні можливості для дітей незалежно від їх соціально-економічного походження. Спільне читання сприяє подоланню соціальної нерівності, оскільки надає дітям рівні можливості для розвитку та отримання знань.

Ключові слова: дитяча книга, дитина, читацький інтерес, розвиток, батьки.

This article explores the significance of reading for the cognitive, linguistic, social, and emotional development of preschool children. It emphasizes that reading stimulates cognitive brain functions, including imagination, critical thinking, and problem-solving skills. Early exposure to books contributes to enriching vocabulary and developing language comprehension. Reading broadens a child's horizons, opening up an endless world of knowledge, from scientific discoveries to literary works, from the history of distant lands to modern technologies. Exposure to diverse themes, cultures, and ideas fosters their intellectual and spiritual growth. It activates the development of the child's intellect and cognitive activity. The importance of shared reading for the formation of early literacy skills in preschool children is investigated. Attention is focused on the importance of creating a positive and motivating atmosphere during reading, which promotes children's interest and their active participation in this process. Shared reading is not only an effective learning method, but also an important factor in a child's emotional development. Shared reading in preschool stimulates the active acquisition of language skills, including listening, speaking, and preparation for writing and reading itself. Children who have been exposed to books from an early age have a better understanding of grammatical structures, have a larger vocabulary, and are more confident in their language skills. Reading a children's book is an important tool for achieving the Sustainable Development Goals by 2030, in particular Goal 4 "Quality Education". This provides the child with quality preparation in preschool, creates equal opportunities for children regardless of their socio-economic background. Shared reading helps to overcome social inequality, as it provides children with equal opportunities for development and knowledge acquisition.

Key words: children's book, child, reading interest, development, parents.

УДК 373.2.015.31:82-93 (0.53.4)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/80.1.31>

Карпенко О.Є.,
докт. пед. наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Розвиток грамотності у дошкільників є визначальним для їхнього подальшого результату в навчанні. Успішне оволодіння навичками читання та письма є фундаментом для повноцінної участі в соціокультурному житті. Дитячі книги є важливим джерелом емоцій та життєвих ситуацій, що дозволяє дітям краще розуміти та усвідомлювати власні почуття та емоції інших людей. Читання історій про героїв, які переживають різноманітні емоції, допомагає дітям розвивати емпатію та розуміти почуття інших. Це сприяє формуванню емоційного інтелекту, який

є визначальним для гармонійного розвитку особистості та успішної адаптації в суспільстві та є важливим інструментом для досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року [4].

Одним із найефективніших методів досягнення цієї мети є спільне читання книг. Цей процес передбачає активну взаємодію між дорослим і дитиною, що сприяє не лише ознайомленню зі змістом, але й формуванню важливих навичок. Спільне читання не обмежується простим озвучуванням тексту. Дорослий, читаючи вголос, моделює правильну інтонацію, артикуляцію та ритм,

демонструючи дитині процес читання. Обговорення прочитаного стимулює мислення, уяву та мовленнєвий розвиток дитини, сприяючи збагаченню словникового запасу та розвитку розуміння історії. Важливість спільного читання підкреслюється дослідженнями, які вказують на його позитивний вплив на формування ранньої грамотності. Проте, ефективність цього методу залежить від багатьох факторів, зокрема від індивідуальних особливостей дитини та якості взаємодії між дорослим і дитиною.

Аналіз останніх досліджень з проблеми.

Дослідження українських та зарубіжних науковців підкреслюють важливість дитячої книги для всебічного розвитку дитини, її інтелектуального, мовленнєвого та особистісного зростання. Українські дослідники приділяють значну увагу різним аспектам дитячого читання. Зокрема, Г. Ватаманюк наголошує на важливості різноманітності дитячих книг для формування читацьких інтересів у дітей дошкільного віку [1]. Дослідження Н. Маліновської розглядає розвиток з'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в контексті дитячої книги, що свідчить про значний вплив читання на мовленнєвий розвиток [2]. Зарубіжні дослідження також вносять свій вклад у розуміння проблеми дитячого читання. Мета-аналіз Z. Flack, A. Field, J. Horst присвячений впливу спільного читання книг на вивчення слів, що підтверджує ефективність цього методу для збагачення словникового запасу дітей [5]. A. Baroody, K. Diamond вивчають взаємозв'язок між літературним середовищем у закладі дошкільної освіти, інтересом та залученням дітей до літературної діяльності та навичками раннього читання [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес до дитячої книги та її впливу на розвиток дошкільників, недостатньо дослідженими залишаються питання формування емоційного інтелекту та соціальної компетентності через читання. Адже саме в дошкільному віці закладаються основи особистості, формуються перші уявлення про добро і зло, про справедливість та інші моральні цінності.

Мета статті – розкрити значення дитячої книги у становленні особистості дошкільника, дослідити її роль у формуванні світогляду, моральних цінностей, розвитку емоційного інтелекту та творчих здібностей дитини.

Виклад основного матеріалу. Готовність дітей до школи є визначальним чинником їх успіху в навчанні та подальшому житті. Проте, результати досліджень свідчать про значні відмінності у рівнях розвитку основних навичок (мовлення, увага, емоційна регуляція, соціальні навички) у дітей з різних соціальних груп. Ці розбіжності часто зумовлені нерівним доступом до якісної

освіти, медичного обслуговування, ресурсів та відмінностями у підході батьків до навчання вдома. Домашнє навчальне середовище відіграє важливу роль у розвитку дитини, охоплюючи такі фактори, як рівень освіти батьків, їхні доходи, стиль виховання, доступ до книг, ігор та інших навчальних матеріалів. Як зазначають S. Son, M. Tineo, діти з низьким соціально-економічним статусом мають тенденцію до зниження темпів розвитку мовленнєвих, когнітивних та соціальних функцій, що зумовлює необхідність розробки та впровадження спеціальних програм підтримки [7, с. 263]. Ці програми можуть включати надання освітніх ресурсів, консультації для батьків, а також підтримку розвитку дітей раннього віку. Однак, вчені також підтверджують, що освіта батьків є одним з найважливіших аспектів домашнього навчального середовища. Рівень освіти матері, зокрема, має значний вплив на розвиток мовлення дитини. Навіть у сім'ях з низьким рівнем доходу, діти, чиї матері мають вищу освіту, демонструють кращі мовленнєві навички.

Значущим фактором, що впливає на розвиток дитини, є також читання з батьками. Читання збагачує словниковий запас дитини, розвиває уяву та критичне мислення, сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання. Z. Flack, A. Field, J. Horst стверджує, що діти, яким батьки регулярно читали в дошкільному віці, мають кращі академічні досягнення у майбутньому [5, с. 1137]. Участь дошкільників у спільному читанні виявляється у різноманітних формах поведінки, серед яких можна виділити емоційні реакції, концентрацію уваги та когнітивні прояви. Зазначені форми поведінки можуть відображати різні функціональні моделі або компоненти залучення, такі як активне та інтерактивне залучення. Важливо зазначити, що моделі залученості можуть розглядатися як відносно стабільна індивідуальна характеристика дитини. Крім того, існує ймовірність того, що різні компоненти залучення можуть робити різний внесок у процес раннього навчання.

Розвиток мовлення відіграє вирішальну роль у навчанні та житті дитини. Ефективним методом сприяння цьому розвитку є читання батьками дитячих книг. Цей процес не тільки розширює словниковий запас дитини, але й закладає основу для її когнітивного розвитку. Дослідження вчених свідчать про значний вплив читання на формування словникового запасу в дитини [2; 3]. Словниковий запас дитини є активним (охоплює всі слова, які вона розуміє та використовує) та пасивним (розумію, але не часто їх використовує). Чим більший запас слів, тим легше дитині розуміти складні тексти та висловлювати думки.

Згідно з дослідженням A. Baroody та K. Diamond, щоденне читання дитині однієї книги може збагатити її словниковий запас на 78 000 слів на

рік [8, с. 151]. Цей результат підкреслює, що діти, яким регулярно читають, мають значну перевагу над тими, хто не отримує такої підтримки. Автори дослідження також встановили, що діти з сімей, де читання є звичайною практикою, чують на 1,4 мільйона слів більше протягом перших п'яти років життя, ніж їхні однолітки з сімей, де не читають. Цей розрив у словниковому запасі може мати довготривалі наслідки для розвитку дитини, її успіхів у школі та за її межами.

Важливо зазначити, що якість читання також має значення. Читання має бути емоційно забарвленим, цікавим для дитини та супроводжуватися обговоренням прочитаного. Батьки можуть ставити дитині питання, заохочувати її до роздумів над сюжетом та персонажами, а також пояснювати значення нових слів. Крім того, важливо створювати для дитини сприятливе середовище, де вона буде оточена книжками та матиме можливість самостійно досліджувати світ літератури. Регулярні відвідування бібліотеки, участь у літературних заходах та спілкування з однолітками, які також цікавляться читанням, сприятимуть подальшому розвитку дитини як читача.

Якість взаємодії батьків і дітей під час читання є важливим фактором розвитку мовлення дитини. Як зазначає В. Wasik, не тільки кількість часу, який батьки приділяють читанню з дитиною, але й спосіб, у який вони це роблять, має значний вплив на її мовленнєвий розвиток [9, с. 42]. Одним із найбільш ефективних методів, який сприяє розвитку мовлення дитини, є так зване «діалогічне читання». Суть цього методу полягає в тому, що дорослий не просто читає текст, а й активно взаємодіє з дитиною, заохочуючи її до участі в процесі. Діалогічне читання передбачає створення атмосфери співпраці, де дитина відчуває себе активним учасником, а не просто слухачем. Під час діалогічного читання дорослий використовує різноманітні прийоми, щоб зацікавити дитину та стимулювати її мовлення. Він може ставити питання, пов'язані зі змістом книги, просити дитину переказувати окремі епізоди або описувати ілюстрації. Дорослим необхідно звертати увагу на те, щоб питання були сформульовані таким чином, щоб відповісти зоні найближчого розвитку дитини, тобто знаходитися на тому рівні складності, який є для неї досяжним, але водночас потребує певного розумового напруження. Особлива увага приділяється також тому, як дорослий коментує прочитане. Він може пов'язувати зміст книги з особистим досвідом дитини, наводити приклади з її життя або ставити запитання, які спонукають її до роздумів.

Важливо, щоб спілкування під час читання було емоційно забарвленим, щоб дитина відчувала інтерес та ентузіазм дорослого. Діалогічне читання є ефективним методом розвитку мовлення дітей різного віку, особливо молодшого

дошкільного [4]. Воно сприяє збагаченню словникового запасу дитини, розвитку її граматичної будови мовлення, а також формуванню зв'язного мовлення. Крім того, діалогічне читання сприяє розвитку пізнавальної активності дитини, її уяви та інтересу до читання. Особливо ефективним діалогове читання є тоді, коли батьки використовують книжки з малюнками або з простим текстом. Замість того, щоб просто читати текст, вони можуть створювати свій власний опис змісту, адаптуючи його до індивідуальних потреб та інтересів дитини. Такий підхід сприяє розвитку уяви та креативного мислення як у дитини, так і у дорослого.

Окрім лінгвістичних переваг, спільне читання книжок з малюнками також сприяє розвитку різноманітних інтерактивних форм поведінки. В. Wasik наголошує, що спостереження за поглядом, вказівка на предмети, жестикуляція та емоційна інтонація голосу, які супроводжують читання, позитивно впливають на когнітивні здібності дитини та її мовленнєвий розвиток [9, с. 42].

У 2008 році група дослідників під керівництвом S. Mol здійснила огляд 16 досліджень, присвячених впливу діалогового читання на розвиток дошкільників [6]. Результати цього огляду показали, що такий метод читання є більш ефективним для розвитку експресивного мовлення, ніж традиційне читання. Особливо помітним цей ефект був для дітей віком 2-3 років, тоді як для дітей 4-5 років або дітей з особливими потребами у розвитку мовлення та грамотності цей ефект був менш вираженим. Це дослідження підкреслює важливість діалогового читання як ефективного методу розвитку мовлення у дітей раннього віку. Батькам рекомендується активно використовувати цей підхід, адаптуючи його до індивідуальних потреб та інтересів своїх дітей.

Отже, розглянемо у чому полягає цінність та необхідність спільного читання книг з дитиною раннього віку. Перш за все, воно допомагає дитині зрозуміти, що малюнки та слова є символами, які передають певну інформацію. Дитина починає усвідомлювати, що кожна історія, кожна казка – це можливість відкрити для себе нові поняття та розширити свій світогляд. Крім того, спільне читання сприяє збагаченню словникового запасу дитини. Кожне нове слово, яке вона чує під час читання, стає частиною її активного словника. Це, в свою чергу, сприяє розвитку її мовлення та комунікативних навичок.

Цінним аспектом спільного читання є також ознайомлення дитини з умовними позначеннями друку. Дитина поступово звикає до того, як виглядають букви, як вони розташовані в словах та реченнях. Це створює візуальну основу для подальшого навчання читання та письма. Перші кроки до грамотності дитина робить задовго до школи. За даними досліджень, приблизно у віці

12 місяців дитина вже усвідомлює, що намальована на картинці чашка – це та сама чашка, з якої вона п'є щодня [8]. Дитина може вказати на зображення чашки в книжці, а потім на справжню чашку поруч, демонструючи своє розуміння зв'язку між символом і реальним предметом. Це перше усвідомлення того, що малюнки можуть передавати значення, є важливим для подальшого розвитку. Воно закладає фундамент для розуміння того, що і друковане слово також є символом, який позначає певні ідеї та предмети.

З часом, приблизно у 1,5 роки, діти починають звертати увагу не тільки на малюнки, а й на текст поруч. Вони можуть вказувати на букви та проявляти цікавість до них. А вже до 2,5 років дитина може водити пальчиком по рядках друкованого тексту та намагатися відтворити вголос те, що там написано [8]. Звичайно, на цьому етапі дитина часто звертається до дорослих із запитаннями: “Що тут написано?”. І хоча постійні відповіді на такі питання можуть бути виснажливими, дуже важливо підтримувати дитячу цікавість та заохочувати її прагнення до знань. Адже саме усвідомлення того, що малюнки та друковані слова передають зміст, є вирішальним кроком на шляху до грамотності. Крім того, спільне читання сприяє розвитку фонематичного слуху дитини, її вміння розрізняти звуки та склади, а також інтонаційно правильно вимовляти слова та фрази. Діти, які регулярно слухають читання дорослих, краще розуміють ритм та мелодику рідної мови, що сприяє розвитку їхньої виразності та інтонаційної гнучкості.

Одним з основних аспектів розвитку мовленнєвої компетенції є також формування у дітей уявлення про функції мови, її значення для спілкування та обміну інформацією. Спільне читання допомагає дітям усвідомити, що мова є не лише засобом передачі думок, але й інструментом для творчості, фантазії та самовираження. Нові слова, які дитина чує в контексті цікавої історії, краще сприймаються та запам'ятовуються, особливо за умови, що дорослий пояснює їхнє значення. Згодом ці слова переходять із пасивного словника в активний, тобто дитина починає вживати їх у власному мовленні, роблячи його більш виразним та емоційним. Діти краще засвоюють правила читання рідною мовою, знайомляться з граматичними структурами та синтаксичними конструкціями. Вони вчаться розрізняти типи текстів, розуміти їхню структуру та логічну послідовність [1; 3].

Ранній досвід спілкування з книгами сприяє тому, що діти не тільки вчаться читати, але й набувають важливих навичок користування книжками. Вони дізнаються, як правильно тримати книгу, як перегортати сторінки, в якому напрямку слід читати текст. Наприклад, діти, які користуються книгами українською мовою, звикають до того, що текст читають зліва направо та зверху вниз. Вони

також усвідомлюють, що кожна книга має назву та автора, що є важливим елементом культури читання.

Старші діти можуть виявляти інтерес до книг з нестандартним оформленням, які порушують традиційні правила. Це можуть бути книги, які читають ззаду наперед, справа наліво або зверху вниз. Такі книги можуть стати цікавим та корисним досвідом для дитини, сприяючи розвитку її креативного мислення та уяви. Вони вчать дітей нестандартно мислити, виходити за рамки звичного та бачити світ під іншим кутом зору. Отже, спільне використання книг є потужним інструментом для розвитку мовлення дітей раннього віку. Воно сприяє збагаченню словникового запасу, формуванню мовленнєвої компетенції, розвитку інтересу до читання та креативного мислення.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Систематичне залучення до читання збагачує словниковий запас, розвиває мовленнєві навички та сприяє когнітивному, соціальному й емоційному розвитку дітей дошкільного віку. Воно стимулює уяву, критичне мислення та здатність до розв'язання проблем, розширює світогляд дитини, знайомлячи її з різноманітними темами, культурами та ідеями. Спільне читання також сприяє формуванню ранніх навичок грамотності, включаючи аудіювання, говоріння, підготовку до письма та власне читання. Створення позитивної та мотивуючої атмосфери під час читання є важливим фактором зацікавленості дітей та їх активної участі в цьому процесі. Результати дослідження свідчать, що якісне читання в ранньому дитинстві є запорукою успішного майбутнього кожної дитини та сприяє досягненню Цілей сталого розвитку до 2030 року, зокрема Цілі 4 «Якісна освіта» та Цілі 10 «Зменшення нерівності».

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу цифрових форматів дитячих книг на когнітивний та емоційний розвиток дошкільників, а також на розробку ефективних методик використання дитячої літератури для формування соціально-емоційних навичок та розвитку критичного мислення у дітей дошкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ватаманюк Г. Розмаїття дитячих книг – передумова формування читацьких інтересів дошкільників. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 23(2). С. 147–154.
2. Маліновська Н. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в просторі дитячої книги. *Нова педагогічна думка*. 2023. № 1. С. 56–60.
3. Рябошапка О. Вплив книги на формування особистості дитини: історичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70(3). С. 20–24.

4. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

5. Flack Z., Field A., Horst J. The effects of shared storybook reading on word learning: A meta-analysis. *Developmental Psychology*. 2018. Vol. 54(7). P. 1334–1346.

6. Mol S., Bus A., de Jong M. Interactive Book Reading in Early Education: A Tool to Stimulate Print Knowledge as Well as Oral Language. *Review of Educational Research*. 2009. Vol. 79(2). P. 979–1007.

7. Son S., Tineo M. Mothers' Attention-getting Utterances During Shared Book Reading: Links to Low-income Preschoolers' Verbal Engagement, Visual Attention, and Early Literacy. *Infant and Child Development*. 2016. Vol. 25. P. 259–282.

8. Baroody A., Diamond K. Associations among preschool children's classroom literacy environment, interest and engagement in literacy activities, and early reading skills. *Journal of Early Childhood Research*. 2016. Vol. 14(2). P. 146–162.

9. Wasik B., Hindman A., Snell E. Book reading and vocabulary development: A systematic review. *Early Childhood Research Quarterly*. 2016. Vol. 37. P. 39–57.